

А. В. Кулінська
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри економіки, фінансів та обліку
Донецької філії Європейського університету

УДК 336.146

ПОДОЛАННЯ БЮДЖЕТНОГО ДЕФЦИТУ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СФЕР НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

З'ясовані особливості формування бюджетного дефіциту в Україні, проаналізовано його категорію в макроекономічному аспекті та визначено його роль у розвитку суспільно-економічної системи країни.

Ключові слова: бюджетні видатки, бюджетна політика, державний бюджет, національна стратегія, фіскальна політика, фінансова стабільність.

Впродовж останніх років бюджетна проблематика щодо забезпечення бездефіцитності державного бюджету та прозорості бюджетної політики привертає все більшу увагу політиків, економічної еліти та аналітиків. Однією з головних складових бюджетної політики є політика державних видатків, від якої залежить платоспроможність держави, збалансованість державного і місцевих бюджетів та ефективність розподілу і використання бюджетних коштів.

З метою оптимізації державних видатків використовуються такі форми реалізації бюджетної політики: політика коригування державного бюджету, стабілізаційна політика і політика фінансування бюджетного дефіциту. Політика фінансування бюджетного дефіциту має сенс завжди, оскільки протягом багатьох років уряди країн вирішують проблему бюджетного дефіциту, шукаючи шляхи його скорочення або подолання, особливо в період світової фінансової кризи [1].

Розглядаючи соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту, необхідно враховувати форми його впливу на розвиток національного господарства, які можуть бути позитивними, негативними або взагалі наслідків може не бути. Бюджетний дефіцит може бути додатковим стимулом соціально-економічного розвитку, якщо він спонукатиме до раціонального використання бюджетних коштів, посилення бюджетної дисципліни та збільшення доходної частини державного бюджету. Тезу про позитивний вплив бюджетного дефіциту на економіку сфер національного господарства підтримував Дж. Кейнс. На основі кейнсіанської теорії сформувався декілька теоретичних концепцій, зокрема концепція дефіцитного фінансування.

Однак переважна більшість вчених-економістів, зокрема Т. П. Вахненко, Л. М. Демиденко, В. Г. Дем'янишин, Я. А. Жаліло, Н. І. Костіна, І. О. Луніна, І. О. Лютий, І. Я. Чугунов схиляються до думки, що бюджетний дефіцит має негативний вплив на соціально-економічні процеси у суспільстві. Він є свідченням марнотратства уряду, чинником макрофінансової нестабільності, показником посилення інфляційних процесів, кризи державних фінансів, причиною зниження ефективності податкової політики та підризом впевненості суспільства у майбутньому [2].

У більшості країн світу, зокрема в Україні, дефіцит набув хронічного характеру, що свідчить про існування причинно-наслідкового механізму. Бюджетний дефіцит

впливає на скорочення обсягу заощаджень в національному масштабі, що зумовлює підвищення процентної ставки і меншу доступність кредитних ресурсів для суб'єктів національного господарства. В результаті чого підвищується обмінний курс національної валюти, що спричиняє зменшення обсягів інвестиційних ресурсів та експорту, але збільшення імпортової діяльності. Такий стан зумовлює дефіцит торговельного балансу і платіжного балансу країни.

Тому, дослідивши наслідки впливу бюджетного дефіциту на формування і реалізацію бюджетної політики, можна з точністю констатувати, що бюджетний дефіцит утворився в Україні в результаті: погіршення фінансового забезпечення суб'єктів підприємництва, що проявилось в рості їх дебіторської і кредиторської заборгованості, звуженні доходної бази державного та місцевих бюджетів і, як наслідок, зменшення обсягів ВВП країни; послаблення банківської складової фінансово-кредитного механізму державного управління економікою (орієнтація банківських установ на самозбагачення і відчуження від потреб національного господарства), утворення обвальної інфляції та підвищення цін; накопичення величезного обсягу державного боргу, а також витрат з його обслуговування і погашення; створення фінансової піраміди облігацій внутрішньої державної позики, що призвело до зменшення валютних резервів, розвитку лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та відкриття кордонів, що сприяло вивезенню капіталу [3].

Метою статті є дослідження особливостей формування бюджетного дефіциту в Україні, аналіз його категорії в макроекономічному аспекті та визначення його ролі у розвитку суспільно-економічної системи країни. Оскільки протягом багатьох років уряди країн вирішують проблему дефіциту бюджету, шукаючи шляхи його скорочення або подолання, особливо в період фінансової кризи.

Досліджуючи причинно-наслідкову діалектику бюджетного дефіциту можна побачити, що він спричиняє десятки негативних соціально-економічних ефектів, найгіршими з яких є фінансова нестабільність. В Україні динаміка бюджетного дефіциту за 2006–2010 рр. характеризується такими даними (табл. 1).

Таблиця 1.
Показники дефіциту Державного бюджету України за 2006–2010 рр.

Рік	Доходи		Видатки		Дефіцит (-)	
	тис. грн.	у % до ВВП	тис. грн.	у % до ВВП	тис. грн.	у % до ВВП
2006	106 124 985	25,2	117 394 610	27,4	11 269 625	2,2
2007	127 516 631	24,9	140 199 363	25,8	12 682 732	0,9
2008	157 287 046	22,6	174 631 522	24,5	17 344 476	1,9
2009	231 931 966	24,4	253 207 875	26,7	21 275 909	2,3
2010	245 309 356	26,8	274 156 440	30,3	28 847 084	3,5

Оцінюючи соціально-економічні наслідки бюджетного дефіциту України за 2006–2010 рр., можна зробити висновок, що фінансування дефіциту економіки національного господарства може бути виправданим лише за умови, коли темпи приросту ВВП країни будуть випереджувати приріст обсягів державного та місцевих бюджетів і видатків на обслуговування державної заборгованості. У світовій практиці одним із найважливіших методів боротьби з дефіцитом є фіскальні правила, які стали широко застосовуватися у зв'язку з тенденцією до децентралізації бюджетних систем для того, щоб уникнути макроекономічної та фінансової дестабілізації. Фіскальні правила залежать від потреби бюджетної системи в ресурсах, жорсткості обмежень на усіх рівнях бюджетного процесу та інституціональних особливостей країни. Вони набувають форми законодавчих норм, процедур бюджетного процесу і граничних показників [4]:

— *правила збалансованого бюджету*. Серед правил збалансованого бюджету центральне місце займає “золоте правило” державних фінансів, що передбачає збалансованість бюджетних доходів та видатків, тобто бюджетний дефіцит не може перевищувати сукупний обсяг державних інвестицій (Німеччина, США, Японія), циклічна бюджетна збалансованість (Данія, Нідерланди, Швейцарія) і встановлення граничного розміру бюджетного дефіциту до ВВП країни (країни Європейського Союзу);

— *правила державних запозичень*. Серед правил щодо обмеження і заборони державних запозичень можна виділити такі: заборона внутрішніх державних запозичень (використовується в країнах з недостатньо розвиненими фінансовими ринками, наприклад в Індонезії), заборона державних запозичень у центрального банку країни (Європейський Союз, США, Японія) і обмеження розміру державних запозичень до торішніх обсягів дефіциту бюджету країни (Бразилія, Єгипет, Марокко);

— *боргові та резервні правила*. Боргові правила припускають встановлення лімітів на обсяг державного боргу до ВВП країни, а резервні — пов’язані з формуванням спеціальних фондів для запобігання фінансової кризи, коли виникає необхідність підтримувати соціальні виплати на фоні зменшення доходної частини державного бюджету.

Якщо фіскальна політика орієнтована на розширення державного сектора національної економіки, то повинні збільшуватися бюджетні видатки та податки, що створюють стимулюючий ефект. Коли фіскальна політика спрямована на підтримку приватного сектора, то повинні скорочуватися податки та обмежуватися бюджетні видатки, що дає змогу досить швидко знизити рівень інфляції. Але проведення “твердого курсу” фіскальної політики не завжди є ефективним. Оскільки спрямованість фіскальної політики на збалансування державного бюджету і скорочення або подолання бюджетного дефіциту зменшує ступінь “автоматичної” стабільності національної економіки, призводить до частих коливань податкових ставок, що зменшує інвестиційну активність, а також перерозподіляє поточні доходи суб’єктів підприємницької діяльності на користь майбутніх поколінь.

Крім фіскальних правил, у процесі складання і виконання державного бюджету доцільно проводити комплекс тактичних заходів, пов’язаних зі скороченням бюджетного дефіциту [5]:

— удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу, внесення необхідних змін у закони і нормативно-правові акти, які б забезпечили збалансування державного бюджету на всіх стадіях бюджетного процесу;

— використання прогресивних технологій бюджетного планування та регулювання, спрямованих на визначення реальних обсягів бюджетних доходів та видатків, і складання бюджетів на багатоваріантній основі, внаслідок чого можна оптимально збалансувати бюджети всіх рівнів;

— удосконалення трансфертної політики та підвищення ефективності трансфертних платежів, зокрема зменшення виплат непродуктивним галузям національного господарства;

— пошук реальних резервів збільшення доходної частини державного бюджету, зокрема збільшення об’єктів оподаткування за рахунок створення платникам податків сприятливих умов для розвитку підприємницької діяльності;

— відмова від концепції дефіцитного фінансування (видатки, що перевищують заплановані доходи фінансуються за рахунок додатково отриманих доходів і залучених бюджетних джерел);

— протидія відмиванню «брудних» грошей, дієва підтримка Державної програми детінізації національної економіки та посилення відповідальності керівників усіх ланок державного управління за нецільове використання бюджетних коштів;

— запровадження жорсткого режиму економії бюджетних коштів, зокрема скорочення витрат на державне управління, ліквідація необґрунтованих та малоєфективних соціальних та економічних пільг.

У світовій практиці одним із загальноприйнятих тактичних методів боротьби з бюджетним дефіцитом вважається застосування механізму секвестру бюджетних видатків. Необхідність впровадження секвестру видатків пов'язана, з одного боку, з невиконанням планів мобілізації бюджетних доходів та суттєвим скороченням прибуткових джерел, а з іншого — перевищенням встановленого рівня дефіциту, внаслідок чого стає неможливим фінансування передбачених у бюджеті заходів. Не підлягають секвестру захищені статті бюджету перелік яких в Україні затверджує ВРУ в законі про Державний бюджет України на поточний бюджетний рік [6].

Щодо розробок стратегічних напрямів боротьби з бюджетним дефіцитом, то необхідно враховувати, що: по-перше, подолання дефіциту в умовах недостатньо розвиненої національної економіки приречене на невдачу; по-друге, бюджетний дефіцит не завжди є злом, яке необхідно викоринювати; по-третє, за будь-яких умов бажано уникати емісії грошової маси для фінансування дефіциту. Тому стратегічні напрями подолання бюджетного дефіциту повинні включати заходи, пов'язані з розвитком економіки національного господарства, збільшенням бюджетних доходів та раціональним використанням бюджетних видатків [7]:

— *підвищення ефективності суспільного виробництва*. Головним стратегічним завданням держави є підвищення ефективності суспільного виробництва (створення матеріальних та нематеріальних благ, необхідних для існування і розвитку суспільства), яке сприятиме росту обсягів фінансових ресурсів, що є основним джерелом збільшення доходної частини державного бюджету;

— *зміцнення ринкових відносин*. Наступним важливим напрямом подолання бюджетного дефіциту є сприяння розвитку та зміцненню ринкових відносин, проведенню ринкових реформ, внаслідок чого можна досягти оптимізації економіки національного господарства. Такий захід забезпечить скорочення бюджетного фінансування економіки і підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів;

— *удосконалення міжбюджетних відносин*. Важливе місце серед напрямів подолання дефіциту має відводитися вдосконаленню міжбюджетних відносин та механізму їх регулювання. Міжбюджетні відносини повинні здійснюватися на стабільній та прозорій основі, сприяти вирівнюванню соціально-економічного розвитку регіонів, територіальних громад і реальному збалансуванню бюджетів усіх рівнів;

— *удосконалення податкової системи*. Позитивний вплив на збалансування бюджетів та зміцнення їх доходної бази має вдосконалення податкової системи, зокрема забезпечення оптимального рівня податкових вилучень та гарантування їх надходжень до державного бюджету, стабільні перспективи господарювання платників податків, що сприятиме збільшенню їх кількості. Крім того, прийняття Податкового кодексу повинне сприяти зниженню податкової навантаженню, спрощенню системи адміністрування податків і стабільності нормативно-правової бази;

— *оптимізація бюджетних видатків*. Важливим стратегічним завданням скорочення дефіциту є оптимізація та реструктуризація бюджетних видатків. Бюджетне фінансування національної економіки має вирішувати завдання її структурної перебудови і концентруватися у перспективних сферах національного господарства, які визначають науково-технічний прогрес та рівень економічної могутності держави.

Стратегічні напрями подолання бюджетного дефіциту мають здійснюватися за спеціально розробленою програмою, яка могла би бути складовою національної стратегії соціально-економічного розвитку України. Оскільки неминучим і закономірним наслідком існування бюджетного дефіциту є державний борг, що

виникає в результаті запозичень у грошовій формі, прийняття боргів суб'єктів національного господарства і безготівкового випуску боргових зобов'язань.

Список використаних джерел

1. Павлюк, К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України [Текст] : [монограф.] / К. В. Павлюк. — К. : НДФІ, 2010. — 584 с.
2. Жаліло, Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика [Текст] : [монограф.] / Я. А. Жаліло. — К. : НІСД, 2010. — 368 с.
3. Чугунов, І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку [Текст] : [монограф.] / І. Я. Чугунов, Ю. О. Лупенко, Н. І. Костіна, І. О. Луніна. — К. : НІОС, 2009. — 485 с.
4. Дем'янишин, В. Т. Бюджетний дефіцит та його вплив на кризову ситуацію в Україні [Текст] / В. Т. Дем'янишин // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2011. — № 5. — С. 41–45.
5. Колісник, О. Управління бюджетним дефіцитом [Текст] / О. Колісник // Світ фінансів. — 2011. — № 3–4. — С. 102–110.
6. Вахненко, Т. П. Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи [Текст] / Т. П. Вахненко // Фінанси України. — 2011. — № 6 (163). — С. 32–38.
7. Лютий, І. О. Формування бюджетної політики економічного зростання [Текст] / І. О. Лютий, Л. М. Демиденко // Фінанси України. — 2011. — № 10. — С. 46–49.

*Рекомендовано до друку кафедрою економіки, фінансів та обліку
Донецької філії Європейського університету
(протокол № 11 від 22 лютого 2012 року)*

Надійшла до редакції 09.03.2012

Kulinskaya A. V. Преодоление бюджетного дефицита как составляющая национальной стратегии социально-экономического развития сфер национального хозяйства

Выявлены особенности формирования бюджетного дефицита в Украине, проанализирована его категория в макроэкономическом аспекте и определена его роль в развитии общественно-экономической системы страны.

Ключевые слова: бюджетные расходы, бюджетная политика, государственный бюджет, национальная стратегия, фискальная политика, финансовая стабильность.

Kulinskaia, A. V. Overcoming of the Fiscal Deficit as Constituent of National Strategy of the Socio-Economic Development of Spheres of National Economy

In the article found out features of forming of the fiscal deficit in Ukraine, analyzed his category in a macroeconomic aspect and certain his role in development of the social-economic system of country.

Key words: budgetary charges, fiscal policy, state budget, national strategy, fiscal politics, financial stability.

